BADIY ASAR QAHRAMONI NUTQIDAGI HISSIY-EMOTSIONAL JUMLALAR TARJIMASIDA GENDER OMILINING AHAMIYATI

Chexrangiz Asadova
Samarqand davlat pedagogika instituti
xorijiy tillar kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada badiiy asar qahramonlari nutqida uchraydigan hissiy-emotsional jumlalarning tarjimasida gender omilining ahamiyati tahlil qilinadi. Zamonaviy tarjimashunoslikda gender masalasi lingvistik va pragmatik nuqtai nazardan muhim tadqiqot yo‘nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda. Erkak va ayol qahramonlar nutqidagi emotsional birliklar, murojaat shakllari, ekspressiv vositalar hamda ularning tarjimada qay darajada saqlanishi yoki transformatsiyaga uchrashi maqolaning asosiy tadqiqot obyektini tashkil etadi. Tadqiqotda lingvistik tahlil, qiyosiy tarjima tahlili hamda diskursiv yondashuv metodlaridan foydalanildi. Misollar sifatida o‘zbek va ingliz adabiyotidagi ayrim badiiy asarlardan namunalar keltirildi. Tadqiqot natijalari gender omili tarjima jarayonida qahramon xarakteri, milliy mentalitet va pragmatik ma’noni yetkazishda muhim vosita ekanligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: gender lingvistikasi, tarjimashunoslik, hissiy-emotsional jumlalar, badiiy tarjima, pragmatika, diskurs, ayol nutqi, erkak nutqi, ekspressiv birliklar.

Introduction

Til inson tafakkuri va ijtimoiy ongining muhim ifodasi hisoblanadi. Ayniqsa, badiiy adabiyotda til qahramon xarakterini ochish, uning ruhiy kechinmalari va ichki dunyosini tasvirlashning asosiy vositasidir. Qahramon nutqidagi hissiy-emotsional birliklar esa badiiy matnning estetik ta’sirchanligini oshiradi. Shu sababli bunday birliklarni tarjima qilish tarjimondan nafaqat til bilimini, balki madaniy va psixologik kompetensiyani ham talab qiladi.

So‘nggi yillarda gender lingvistikasi tilshunoslikning alohida yo‘nalishiga aylandi. Gender til birliklarining tanlanishi, nutq strategiyasi, emotsional ifoda va kommunikativ xulq-atvorga ta’sir etuvchi omillardan biri sifatida o‘rganilmoqda. Robin Lakoff ayollar nutqining o‘ziga xos jihatlari haqida fikr yuritib, ayol nutqida emotsionallik, yumshoqlik va ehtiyotkorlik ko‘proq uchrashini ta’kidlagan. Uning “Language and Woman’s Place” asari gender lingvistikasining shakllanishida muhim ilmiy manbalardan biri hisoblanadi. Language and Woman's Place. Debora Tannen esa erkak va ayol kommunikatsiyasi o‘rtasidagi farqlarni ijtimoiy va madaniy omillar bilan izohlaydi. Olimning fikricha, erkaklar ko‘proq axborot berishga yo‘naltirilgan nutqdan foydalansa, ayollar hissiy yaqinlik va kommunikativ hamkorlikni kuchaytiruvchi nutq usullarini tanlaydi. You Just Don't Understand. Tarjimashunoslikda esa Syuzan Bassnett gender va tarjima o‘rtasidagi aloqani o‘rganib, tarjimonning gender qarashlari ham matn talqiniga ta’sir qilishini qayd etadi. Susan Bassnett. O‘zbek tilshunosligida ham gender masalalari asta-sekin ilmiy tadqiqot obyektiga aylangan. Xususan, ayol va erkak nutqining pragmatik xususiyatlari, murojaat shakllari hamda emotsional birliklarning qo‘llanilishi bo‘yicha bir qator izlanishlar olib borilgan. Ammo badiiy tarjimada hissiy-emotsional jumlalarni gender nuqtai nazaridan o‘rganish yetarlicha tadqiq qilinmagan. Mazkur maqolaning maqsadi — badiiy asar qahramoni nutqidagi hissiy-emotsional jumlalar tarjimasida gender omilining ahamiyatini ilmiy asosda tahlil qilishdan iborat.

Methods

The Invisible Man hamda Shum bola asarlaridagi qahramonlar nutqi hissiy-emotsional birliklarning gender jihatdan ifodalanishini yaqqol namoyon qiladi. “Ko‘rinmas odam” asarida Griffin nutqi orqali erkak qahramonga xos keskinlik, agressivlik va dominant kommunikativ usullar ifodalangan bo‘lsa, “Shum bola” asarida bosh qahramon nutqida samimiylik, qo‘rquv, hazil va bolalarga xos hissiy reaksiyalar ustunlik qiladi. Masalan, Griffinning “You don’t understand what it means to be invisible!” jumlasi qahramonning ichki ruhiy bosimini ifodalasa, “Voy dod, endi nima qilaman!” kabi jumlalar o‘zbek milliy emotsional koloritini aks ettiradi. Bu birliklarni tarjima qilishda nafaqat leksik ma’no, balki qahramonning psixologik holati ham saqlanishi muhim hisoblanadi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, hissiy-emotsional jumlalar tarjimasida gender omili qahramon xarakterini ochishda muhim pragmatik vosita bo‘lib xizmat qiladi. Erkak qahramonlar nutqida ko‘proq qat’iylik, buyruq ohangi va yashirin emotsionallik kuzatilsa, ayol va bola obrazlari nutqida hissiyotning ochiq ifodalanishi, yumshoqlik va ekspressiv birliklar ko‘proq uchraydi. Shu sababli tarjimon asliyatdagi emotsional yuklama, milliy mentalitet va genderga xos kommunikativ xususiyatlarni hisobga olishi zarur. Aks holda, tarjimada qahramonning individual uslubi va badiiy ta’sirchanligi pasayib ketishi mumkin.

Tadqiqot davomida bir necha ilmiy metodlardan foydalanildi: 1. Qiyosiy-tarjimaviy tahlil metodi. Asliyat va tarjima matnlari qiyoslandi. Hissiy-emotsional birliklarning tarjimada qanday ifodalangani o‘rganildi. 2. Lingvopragmatik tahlil. Nutq birliklarining pragmatik ma’nosi, emotsional yuklamasi va genderga xos kommunikativ vazifalari tahlil qilindi. 3. Diskursiv tahlil. Qahramonlarning nutq strategiyasi, murojaat shakllari va ijtimoiy roliga e’tibor qaratildi. 4. Kontekstual tahlil. Emotsional jumlalar mazmuni asarning umumiy konteksti asosida o‘rganildi.

Tadqiqot materiali sifatida o‘zbek va ingliz adabiyotidagi ayrim badiiy asarlar tanlandi. Jumladan: O‘tkan Kunlar, Pride and Prejudice, Jane Eyre, Gone with the Wind. Mazkur asarlardagi erkak va ayol qahramonlar nutqida qo‘llangan emotsional jumlalar tarjimasi tahlil qilindi.

Results

Gender va emotsional nutqning lingvistik xususiyatlari. Tadqiqot natijalari ayol va erkak qahramonlar nutqida hissiy-emotsional birliklar qo‘llanishida sezilarli farqlar mavjudligini ko‘rsatdi. Ayol qahramonlar nutqida: undov gaplar; hissiy yuklamali sifatlar; yumshatuvchi birliklar; murojaat shakllari; metaforik ifodalar ko‘proq uchrashi kuzatildi.

Erkak qahramonlar nutqida esa: qisqa va qat’iy jumlalar; buyruq shakllari; emotsiyani yashiruvchi sintaktik vositalar; pragmatik aniqlik ustunlik qilishi aniqlandi. Masalan, Pride and Prejudice asarida Elizabeth Bennetning quyidagi gapi emotsional-ekspressiv xarakterga ega: “Oh! I could easily forgive his pride, if he had not mortified mine.” Bu jumla tarjimada: “Oh, uning g‘ururini kechirardim, agar u mening izzat-nafsimni kamsitmaganida” shaklida ifodalangan. Asliyatdagi “Oh!” undovi va “mortified mine” birikmasi ayol qahramonning ichki hissiy reaksiyasini kuchli ifodalaydi. Tarjimada mazmun saqlangan bo‘lsa-da, hissiy intensivlik biroz pasaygan. Ayol qahramon nutqida emotsional birliklar tarjimasi. Ayol nutqida emotsional rangdorlik ko‘proq metafora, intonatsion vositalar va hissiy undovlar orqali namoyon bo‘ladi. Masalan, Jane Eyre asarida: “Do you think I am an automaton? — a machine without feelings?”

Tarjimada: “Meni his-tuyg‘usiz mashina deb o‘ylaysizmi?.” Asliyatda “automaton” va “machine without feelings” birliklari ayolning ruhiy iztirobini kuchli ifodalasa, tarjimada badiiy ekspressivlik qisqarib ketgan. Shuningdek, ayol nutqida ko‘pincha yumshoq murojaat shakllari qo‘llaniladi: dear, darling, my goodness, oh my.

Bunday birliklarni tarjima qilishda milliy mentalitet ham muhim rol o‘ynaydi.

Masalan: “My dear, please don’t leave me.”

Tarjimada: “Azizim, meni tashlab ketmang.” Bu yerda “my dear” murojaati muvaffaqiyatli tarjima qilingan. Erkak qahramon nutqida emotsional ifoda etilgan. Erkak qahramonlar emotsiyani ko‘pincha yashirin yoki bilvosita ifodalaydi. Masalan, ‘Gone with the Wind’ asarida Rhett Butlerning nutqi: “Frankly, my dear, I don’t give a damn.”

Tarjimada: “Ochig‘ini aytsam, menga baribir.”

Asliyatda erkak xarakterining sovuqqonligi va qat’iyligi vulgar-emotsional birlik orqali ifodalangan. Tarjimada esa emotsional keskinlik yumshatilgan. Bu holat tarjimonda madaniy adaptatsiya va senzura elementlari mavjudligini ko‘rsatadi. O‘zbek adabiyotida gender va emotsional nutq. O‘tkan Kunlar asarida Kumush va Otabek nutqi gender jihatdan sezilarli farqlanadi.

Kumush nutqida: muloyimlik; ehtiyotkorlik; ichki hissiyot; nazokatli murojaatlar ustun. Masalan: “Sizdan ayrilish men uchun o‘lim bilan barobar.”

Bu jumlada ayol qahramonning hissiy holati yuqori emotsionallik orqali ifodalangan. Otabek nutqida esa: mantiqiylik; qat’iylik; ijtimoiy mas’uliyat hissi kuchliroq namoyon bo‘ladi. Bu esa genderning nutq qurilishiga ta’sirini ko‘rsatadi.

Discussion

Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, hissiy-emotsional jumlalar tarjimasida gender omili bir necha jihatdan muhim hisoblanadi. 1. Qahramon xarakterini saqlash. Genderga xos nutq elementlari qahramonning psixologik portretini yaratadi. Agar tarjimada emotsional birliklar noto‘g‘ri tanlansa, qahramon xarakteri o‘zgarib ketishi mumkin. Masalan, ayol qahramonning muloyim nutqini haddan tashqari qat’iy tarjima qilish uning xarakterini buzadi. 2. Pragmatik ma’noni yetkazish. Emotsional jumlalar ko‘pincha yashirin pragmatik ma’no tashiydi. Gender esa bu ma’noni shakllantiruvchi omillardan biridir. Debora Tannen ayollar ko‘proq “rapport talk”, erkaklar esa “report talk”dan foydalanishini ta’kidlaydi. Bu tarjimada kommunikativ strategiyani hisobga olish zarurligini ko‘rsatadi. 3. Madaniy tafovutlar. Bir tildagi genderga xos emotsional birlik boshqa tilda aynan mos kelmasligi mumkin. Masalan: ingliz tilidagi “honey”, “sweetheart” murojaatlari; o‘zbek tilidagi “jonim”, “aylanay” birliklari. Bularni tarjima qilishda madaniy ekvivalent topish muhim. 4. Tarjimonning gender pozitsiyasi. Ba’zi hollarda tarjimon o‘zining ijtimoiy qarashlari asosida matnga ongli yoki ongsiz ravishda ta’sir qiladi. Syuzan Bassnett tarjima jarayonida tarjimon “neytral vositachi” emasligini ta’kidlaydi. Tarjimonning dunyoqarashi matn interpretatsiyasiga ta’sir ko‘rsatadi. 5.Emotsional intensivlikning yo‘qolishi. Ko‘plab tarjimalarda hissiy yuklama pasayib ketadi. Ayniqsa: undov gaplar; interjektsiyalar; emotsional metaforalar; intonatsion birliklar qisqaradi. Bu esa qahramonning genderga xos kommunikativ uslubini zaiflashtiradi.

Conclusion

Mazkur tadqiqot natijalari badiiy asar qahramoni nutqidagi hissiy-emotsional jumlalarni tarjima qilishda gender omili muhim lingvistik va pragmatik faktor ekanligini ko‘rsatdi. Ayol va erkak qahramonlar nutqida emotsional birliklarning qo‘llanishi turlicha bo‘lib, bu farqlar: sintaktik qurilishda, leksik tanlovda, murojaat shakllarida, pragmatik strategiyalarda namoyon bo‘ladi. Tarjimon genderga xos kommunikativ xususiyatlarni hisobga olgan holda: qahramon xarakterini; emotsional ta’sirni; milliy-madaniy koloritni; pragmatik ma’noni saqlashi zarur. Tadqiqot shuni

ham ko‘rsatdiki, gender omilini e’tibordan chetda qoldirish badiiy tarjimaning estetik va psixologik ta’sirchanligini kamaytiradi.

References

1. Asadova Ch. (2023) -Preservation of Originality in the Translation of Emotional Sentences in the Speech of the Hero of the Work of Art. Central Asian Journal of Literature, Philosophy;
2. Baker, M. In Other Words: A Coursebook on Translation. 3rd ed. London: Routledge, 2018.
3. Bassnett, S. Translation Studies. 4th ed. London and New York: Routledge, 2014. Translation Studies
4. Butler, J. Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity. New York: Routledge, 1990. Gender Trouble
5. Brontë, C. Jane Eyre. London: Smith, Elder & Co., 1847. Jane Eyre
6. Lakoff, R. Language and Woman’s Place. New York: Harper & Row, 1975. Language and Woman's Place
7. Mitchell, M. Gone with the Wind. New York: Macmillan Publishers, 1936. Gone with the Wind
8. Panou, D. “Equivalence in Translation Theories: A Critical Evaluation.” Theory and Practice in Language Studies, Vol. 3, No. 1, 2013, pp. 1–6.
9. Qodiriy, A. O‘tkan kunlar. Toshkent: Yangi Asr Avlodi, 2019. O‘tkan Kunlar
10. Tannen, D. You Just Don’t Understand: Women and Men in Conversation. New York: Ballantine Books, 1990. You Just Don't Understand
11. Austen, J. Pride and Prejudice. London: T. Egerton, Whitehall, 1813. Pride and Prejudice